

УДК 342.9:378](477)(094.5)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

БІЛА А.С.

*Студентка 5 курсу, факультет економіки та менеджменту,
спеціальність «Менеджмент організацій і адміністрування»
Науковий керівник МУШЕНОК В.В., асистент кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін ВП Національного університету біоресурсів та
природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут»*

*У статті досліджуються конституційні засади освітньої діяльності в
Україні.*

*Вища освіта, конституційні засади, Конституція України,
конституційна норма.*

Вища освіта — це рівень знань, що набуваються у вищих навчальних закладах (ВНЗ, ВУЗах, вишах) на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях народного господарства, науки і культури.

Вища освіта — рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.[2] Для здобування вищої освіти зараз необхідним в Україні є складання тестів Зовнішнього центру оцінювання якості освіти.

Метою дослідження конституційних засад здобуття освіти та освітньої діяльності та їх відображення в нормативно-правовому регулювання сфери освіти є актуальним завданням з огляду на той факт, що засади правового регулювання освіти встановлені Законом України «Про освіту», прийнятим у 1991 році, майже на 5 років до прийняття Конституції України 1996 року. Розробка та прийняття інших законів про освіту здійснювалися з урахуванням не лише положень Конституції, але й норм базового закону.

Найпершою проблемою, від вирішення якої залежать відповіді на інші питання, є визначення мети освіти. Визначення мети, яке дається в преамбулі Закону України «Про освіту», загалом, на наш погляд, відповідає нормам Конституції України: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і

фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями»[3].

Ця норма належно відображає такі положення Конституції України, як право людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), визнання людини найвищою соціальною цінністю (ст. 3), принцип народного суверенітету (ст. 5) [1].

Уважне прочитання цих норм Конституції включно із базовою «освітянською» статтею 53 мало б спонукати владу переглянути традиційний «народно-господарський» підхід до формування державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою.

Друга важлива конституційна норма - всезагальність права на освіту (стаття 53, ч.1). Надалі ця норма Конституції деталізується. Забезпечення права людини на освіту в світі вважається одним із найважливіших обов'язків держави. Право на освіту ґрунтується на міжнародних нормах та закріплює всезагальність права на освіту, обов'язковість повної середньої освіти, доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних навчальних закладах, а також розвиток усіх форм освіти, в тому числі, дошкільної та післядипломної. Ці положення закріплені і конкретизовані у законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту». Право на освіту в даний час підтверджено національними та міжнародними правовими актами, наприклад, Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод і Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, прийнятим ООН в 1966 році.

Наявність законів не є гарантією їх виконання. У третій частині статті 53 маємо перелік видів освіти у контексті доступності, безоплатності та розвитку, що забезпечуються державою:

- дошкільна;
- повна загальна середня;
- професійно-технічна;
- вища;
- позашкільна;
- післядипломна.

Зрозуміло, що цей перелік не може бути вичерпним. У ньому відсутня така важлива категорія, як безперервна освіта, присутня, але недостатньо розкрита в освітянських законах, освіта дорослих (яка не завжди носить чисто професійну спрямованість) тощо. На жаль, освітянське законодавство орієнтується лише на перелічені в Конституції види освіти. Перші негативні

наслідки звуженого підходу виявились при законодавчому закріпленні системи зовнішнього незалежного оцінювання.

Особливо гостро стоїть питання розуміння обов'язковості повної загальної середньої освіти (ч. 2 ст. 53). Правові позиції українського політикуму з цього питання де факто виражені в Законі України «Про повну загальну середню освіту» (ст. 3, ст. 30, ст. 34, ч. 5). А саме, повна загальна середня освіта, точніше, здобуття особами такої освіти, є обов'язок держави, а дотримання Державного стандарту загальної середньої освіти – обов'язок навчального закладу. Здобуття повної середньої освіти, виявляється, не є обов'язком громадянина.

Наслідком такого політико-правового підходу стало запровадження в середній школі тотально позитивної системи оцінювання, яка поширюється і на державну підсумкову атестацію. Незалежно від результатів навчання випускник загальноосвітнього закладу III ступня отримує документ про повну загальну середню освіту.

У напрямі формування мережі загальноосвітніх закладів держава гарантує конституційне право для кожного громадянина на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти.

Мережа загальноосвітніх навчальних закладів формується за такими принципами:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- відкритий характер освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;
- інтеграція внутрішня і зовнішня;
- соціальний захист дітей.

Оскільки повна загальна середня освіта є основою для подальшої освіти [4], то кожен випускник незалежно від рівня здобутих знань, отримує право здобувати вищу освіту. Результат - процвітання корупції у вищих навчальних закладах і падіння якості вищої освіти.

На наш погляд, частина друга статті 53 Конституції України має розумітися в контексті інших конституційних норм, зокрема, статті 23. Людина має крім прав також і «обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». Очевидно, що освіта є багатостороннім процесом, в якому результат, мета досягаються за умови спільної діяльності тих, хто навчає, і тих кого навчають. Результат не буде досягатися, якщо одна із цих сторін втрачає мотивацію до освітньої чи пізнавальної діяльності. Тому обов'язковість повної загальної середньої освіти

слід розуміти і як обов'язок громадянина України та кожного, хто на законних підставах проживає на території держави.

Нарешті, в останні роки увага суспільства особливо прикута до вищої освіти. Держава гарантує безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсних засадах. Зауважимо, що ця норма не передбачає жодних винятків.

Натомість частина третя статті 44 Закону України «Про вищу освіту», прийнятого у 2002 році, передбачає можливість позаконкурсного вступу та цільового прийому до вищих навчальних закладів державної та комунальної форми власності, що може бути встановлена законодавчими актами.

Маємо очевидну пряму невідповідність норми Закону України «Про вищу освіту» статтям 53 та 24 Конституції України. Глибший аналіз показує, що право поза конкурсного вступу до вищих навчальних закладів створює умови для порушення вимог статті 23 Конституції, що в підсумку ставить під сумнів можливість досягнення законодавчо визначеної мети освіти.

Конституція передбачає і гарантії здобуття освіти громадянами, які належать до національних меншин. При цьому слід зауважити, що гарантії мають варіативний характер і відповідно потребують чіткого правового регулювання на законодавчому рівні.

Стаття 92 Конституції передбачає, що виключно законами України визначаються «засади освіти». Ця норма має продовження в Законі «Про освіту», в Законі «Про вищу освіту», якими передбачається, що Верховна Рада України визначає державну політику в галузі освіти.

Однак аналіз законів України про освіту та правозастосовчої практики показує, що низка важливих питань освіти, які слід віднести до державної політики в галузі освіти, регулюються Указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, та наказами Міністерства освіти і науки. В той же час законами визначаються питання строків і тривалості навчального року, педагогічного навантаження тощо, які мають суто технологічне значення і мали б регулюватися нормативно-правовими актами нижчого рівня, аніж закон.

Отже, законодавство України про освіту не повною мірою відповідає вимогам Конституції України, не регулює низку питань освітньої діяльності, які відповідно до Конституції мали б бути врегульовані саме законами. Загальновизнано як правниками, так і освітянами, що законодавство України про освіту потребує реформування. Базою для такого реформування має стати Конституція України, а освіта повинна бути одною з провідних сфер діяльності, де принципи класичного конституціоналізму та верховенства права діятимуть в повному обсязі.